

**ФРАГМЕНТ НЕОПУБЛІКОВАНОГО ЩОДЕННИКА
СТАНІСЛАВА МІКОЛАЙЧИКА
З ЧАСУ ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКИХ ПЕРЕГОВОРІВ У МОСКВІ
(серпень 1945 р.)**

Ігор МРАКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра історичного краєзнавства
e-mail: igor_mraka@yahoo.com*

Історичними джерелами, що дають змогу повніше відобразити події певної епохи, розкрити позицію автора та його оточення до описуваних подій, є джерела особистого походження, зокрема щоденники.

Відомий польський політик і державний діяч Станіслав Міколайчик від 14 липня 1943 до 24 листопада 1944 рр. був прем'єр-міністром польського еміграційного уряду у Лондоні. У червні 1945 р. він повернувся до Польщі і увійшов до складу Тимчасового уряду національної єдності як другий віце-прем'єр. Упродовж десяти днів, з 6 по 16 серпня 1945 р., у складі польської делегації С.Міколайчик брав участь у польсько-радянських переговорах, де розглядалися питання остаточного встановлення кордону між СРСР та Польщею і репатріації поляків. Відтак, як безпосередній учасник переговорів у Москві, С.Міколайчик вів щоденник, фотокопію якого автору вдалося віднайти в Архіві нових актів у Варшаві. Судячи зі стилю викладу, з опису подій – це не офіційний звіт про перебіг та результати переговорів.

Оригінал документа зберігається у фонді Станіслава Міколайчика (*Akta Stanisława Mikołajczyka*) в Інституті Гувера Стенфордського університету у Каліфорнії (США). У 2002 р. фотокопії частини архіву польського еміграційного уряду, у тому числі фонд автора щоденника, було передано до варшавського Архіву нових актів.

Документом є машинописний текст на чотирнадцяти сторінках формату А-4. Судячи з фотокопії, документ добре зберігся. Нумерація сторінок зроблена автором від руки, авторські правки у тексті відсутні. Щоденник не датований та без підпису. Проте зі змісту очевидно, що його автором є С.Міколайчик.

У тексті автор покликається на додатки 1 (ст.3), 2 (ст.5), 3 (ст.9), 4,5,6 (ст.14). Можна припустити, що, крім цього документа, є ще інші записи про окремі моменти візиту і перебіг переговорів у Москві, які відсутні у папці, де міститься машинопис документа.

* * *

Хронологічно щоденник охоплює період від 6 до 16 серпня 1945 р. У першому записі йдеться про виліт польської делегації до СРСР 6 серпня, наводяться дані про її склад. При цьому автор називає тільки головних її учасників.

Значно більше інформації у щоденнику про другий день візиту – приїзд делегації до Мінська 7 серпня 1945 р. та зустріч з керівництвом Білоруської РСР. У цьому фрагменті документа автор розкриває основний зміст розмов з білоруським керівництвом: про ставлення останнього до проблем репатріації білорусів з Польщі і, відповідно, переселення поляків, про труднощі, з якими стикалися репатріанти і білоруське керівництво. С.Міколайчик повідомляє про опір переселенським акціям з боку польського підпілля. Крім власне польських справ, учасники розмови обмірковували і питання міжнародної політики. Захоплення автора викликала звістка про майбутню участь польських представників у роботі установчої конференції ООН у Сан-Франциско, водночас він з прикриттю констатував, що польська сторона довідалася про це з уст радянських чиновників та й то випадково.

Події, описані автором від 8 до 16 серпня, стосуються лише суті двосторонніх переговорів з радянським керівництвом. Польська делегація прибула до Москви 8 серпня, цим же днем датована перша зустріч з представниками радянського дипломатичного корпусу і дипломатами інших країн. Попри запланованість візиту, графік зустрічей не був детально виписаний, а зустрічі відбувалися з ініціативи Кремля, що було незвичним для автора. У щоденнику він навів цікаву інформацію про особливості ведення радянським керівництвом переговорів, про відмінності у роботі радянських і західних дипломатів.

Як видно з документа, С.Міколайчик особисто участі у всіх етапах переговорів не брав. Він був присутній тільки на одній зустрічі польської делегації з вищим радянським керівництвом, що відбулася 11 серпня. Про перебіг та результати розмов він, як і інші члени делегації, довідувався від президента Б.Берута та прем'єра Е.Осубки-Моравського.

Отже, головними темами переговорів були питання встановлення польсько-радянського кордону та репатріація поляків з СРСР. Власне документ містить інформацію про позицію обох сторін у питанні післявоєнного кордону і спроби поляків переконати керівництво Кремля погодитись на поступки, які б забезпечили поліпшення умов для економічного розвитку післявоєнної Польщі, її інфраструктури. При цьому автор чітко проводить думку про те, що керівники Польщі в особі президента та прем'єра не наважувались вступати у дискусію з радянськими лідерами, оскільки не вірили в можливість прийняття компромісного рішення щодо кордонів. У документі відтворено характер нарад членів польської делегації, що відбувалися напередодні зустрічей з радянськими очільниками у польському посольстві. Нотатки С.Міколайчика значно доповнюють джерельну базу, що є у розпорядженні дослідників, про перебіг дискусій та настрої, що панували між членами польської делегації.

У щоденнику відтворені численні наради, на яких формувалась офіційна позиція, що її мали дотримуватися польські лідери на переговорах. Прикметно, що на завершальному етапі польсько-радянських перемовин рішення, як видно з документа, приймалися не членами польської делегації, а вищим партійним керівництвом у Варшаві, консультації з яким проводились у телефонному режимі.

Торкаючись питання повернення поляків на батьківщину, автор відзначає формальні труднощі переселення з СРСР, головним чином через складну процедуру оформлення документів для охочих виїхати. Додаткові перешкоди для виїзду виникли після оголошення Радянським Союзом війни Японії. Водночас з документа можна дізнатися про обставини переселення поляків не тільки з Радянської Росії, а й з Вільни і Литви. При цьому щоденник Міколайчика дає змогу відтворити ставлення радянського керів-

ництва до повернення на батьківщину поляків, що з різних причин* потрапили і перебували на той момент у СРСР. За словами автора, у Кремлі їх умовно було поділено на три категорії, з яких тільки щодо бійців Армії Крайової були застереження у справі репатріації.

Описуючи власне польські справи, С.Міколайчик не залишав поза увагою й міжнародних подій. Найважливішою, без сумніву, є звістка про початок війни з Японією, перші відомості про атомні бомбардування японських міст. Відтак, зі щоденника довідуюся про ставлення автора до війни, до японського керівництва, про його роздуми щодо ймовірного перебігу воєнних дій та їх тривалості. При цьому автор помилково фіксує інформацію про атомне бомбардування Токіо, перебільшеними є думки автора про успіхи американців у розробці й особливо виробництві атомної зброї.

Текст наведено без змін, з незначним втручанням у пунктуацію та одночасним виправленням граматичних неточностей. Йдеться про технічну сторону створення документа на друкарській машинці, коли автору в поодиноких рядках не вміщувалося слово і його продовження надруковано в наступному рядку з повторенням попереднього складу або ж кількох літер. Скорочення розкриваються у квадратних дужках.

ДОКУМЕНТ [DZIENNIK]

Moskwa IV.

6.8.45. dn. 6.VIII.[1]945

godz. 2 p[o] p[ołudniu] odjazd do Moskwy

Prez. Bierut, Prem. Osóbka-Morawski, WPrem. Mikołajczyk, min. Minc i eksperci. Raabe, mąż na ambasadora w Rosji, Lebediew.

7.8.[19]45. godz. 10 Mińsk. Premier rządu Białoruskiego Po[no]mareńko, Minister Spraw Zagr. Kisielow. Delegacja jechała do (B...wa)**. Omawiano przebieg konferencji w San Francisco, p.Kisielow podkreślał specjalne znaczenie wejścia do rządu p.Mikołajczyka oraz znaczenie, jakie do tego przywiązują wszystkie państwa oraz Polonia Amerykańska.

Zapraszały na przyjazd do Mińska.

Następnie omawiano sprawę repatriacji. Po[no]mareńko mówił o tym, jak to chłopci przeciągali sprawę repatriacji, tłumacząc się konieczną uprawą wiosenną, potem sianokosami, dziś ci, co się już zadeklarowali, jak popatrzą na łan żyta znowu się nie mogą zdecydować.

Inteligenci, nie związani żadnym stanem posiadania, pojechali szybko.

Min. Spr. Zagr. mówił, że 110 tysięcy gospodarstw jest zarejestrowanych na wyjazd do Polski. Spodziewają się repatriacji z Polski na 250 tysięcy Białorusinów. Skarzył się, że AK i NSZ podniecane propagandą z Londynu, nie uznając Tymcz. Rządu mordują Białorusinów. Mówił, że prześle ich memoriał, szczególnie z terenu Siemiatycz oraz powiatu Białostockiego.

Prez. Bierut mówi, że te wypadki były możliwe 3 miesiące temu, ale już nie teraz.

Następnie Min. Spr. Zagr. Białorusi wysuwa kwestię 3 konsulatów w Polsce wzamian za konsulaty na Białorusi.

Przedstawiciele Białorusi w rozmowach

// S.1

* Були депортовані із Західної України вглиб СРСР у 1939–1941 рр.

** У тексті нерозбірливо.

wykazywali dużą samodzielność narodową i państwową. Tak m. in. na uwagę, że ogólna umowa została podpisana z Rosją Sowiecką, podkreślali, że jednak taka umowa repatriacyjna powinna być przede wszystkim podpisana z nimi, gdyż mają oni własne ustawodawstwo i uproszczony system w przeciwieństwie do tego, procedura moskiewska będzie długa i biurokratyczna.

Jak mało naszej władze i MSZ jest poinformowany świadczy o tym następujący fakt: po podpisaniu umowy, co do powstania Rządu Jedności Nar. w Moskwie, światowe agencje telegraficzne rozniosły wiadomość, że przedstawiciele tego rządu natychmiast wyjadą na kończącej się sesję w San Francisco, która nawet czekała na to. Później zarezerwowano miejsce do złożenia podpisu dla Polski pod Statutem Zjednoczonych Narodów. Kiedy białoruski minister mówił o tym, podkreślając, że trzeba by się zwrócić z pismem, żądając złożenia podpisu i ustalić delegację do Londynu, słuchano tego jak sensacji niemal, a nie znanego wydarzenia.

// S.2

zał. nr. 1*

8.VIII.1945 r.

godz. 13.30. przyjazd na Dworzec Białoruski^{**}. Na dworcu witają Komisarz Ludowy Mołotow, zastępca^{***} jego [A.] Wyszyński, przedstawiciele korpusu dyplomatycznego, przedstawiciele Chin, Francji, W. Brytanii, Stanów Zjednoczonych i innych narodów oraz przedstawiciele Związku Patriotów.

Nastąpił odjazd członków delegacji do willei pod Moskwę, a ekspertów do Hotelu National.

Z najnowszych wydarzeń jest wiadomość o wywiadzie prasowym Trumana, który donosi o zrzuceniu pierwszej bomby atomowej na Tokio. Lotnicy amerykański zrzucili taką bombę na Tokio, ale nie byli w stanie zaobserwować wyników. Ma ona mieć o 2 tysięcy większą siłę wybuchu od najsilniejszej bomby angielskiej, używanej w czasie tej wojny. Produkcja tych bomb jest już w Stanach Zjednoczonych rozwinięta na wielką skalę i pracuje nad jej wytwarzaniem 120 tysięcy robotników. Nie chcąc używać tej bomby Prez. Truman, nawiązując do ultimatum poczdamskiego, wezwał raz jeszcze naród japoński do kapitulacji. Podobno gabinet japoński obraduje nad tym.

W^{****} dniu wczorajszym przybyła do Moskwy delegacja chińska po rekonstrukcji gabinetu chińskiego na rozmowy. W związku z tym, że przedstawiciele Związku Sowieckiego są bardzo zajęci, delegacja polska, której przybycia spodziewano się w poniedziałek, przybyła we środę, spodziewane jest raczej szybkie tempo rozmów i krótszy czas na rozmowy.

// S.3

Dn[ia]. 9.VIII.1945 rano

Wiadomość o wybuchu wojny sowiecko-japońskiej. Przekonanie, że wojna jeszcze będzie ciężka i może potrwać. Osobiście jestem przekonany, że Japonia skapituluje nawet na warunkach uzgodnionych na Krymie, chyba, żeby wojsko i przemysł japoński w Mandżurii okazały taką niezależność, żeby mimo poddania się Mikada, walczyć dalej^{*****}.

Wyjazd do Ambasady. Żadnych wiadomości o terminie konferencji nie ma. Z powiedzenia p. Bieruta można by wnioskować, że wobec przybycia delegacji polskiej zamiast w

* Вписано автором від руки.

** В тексті після слова викреслено автором одну літеру.

*** В тексті написано слово "zastępcа", а літера "г" викреслена автором.

**** В оригіналі речення розпочинається з малої літери "w".

***** В оригіналі рядок машинопису закінчується частиною слова "dale", а в наступному рядку іде продовження слова "lej".

понеділок, вівторок, треба зараз буде почекати. В розмові з міністром Мінцем і М. Модзелевським запитав, чи не можна б почати розмови на нижчих щаблях, як це звичайно, так що зустріч на вищому щаблі є вже коронуваним розмовою. Пояснено мені, що туті доки найвищі чинники не висловлять своєї думки, на нижчих щаблях ніхто не буде говорити.

В Амбасаді запитав п. Амбасадора Раабего про стан тих засуджених 16, чий термін 4-місячний. Відповів, що нічого не знає, що запитано про це в Варшаві і що дізнається на цю тему. Попросив про негайне повідомлення про результат. Хтось інший сказав мені в Амбасаді, що випадково кілька днів тому бачив п. Ступульського, з чого треба було вносити, що і Мierzwa є на волі.

Висловлення війни Японцям на підставі думки може продовжити термін репатріації Польків в Росії. Зрештою Польки є тут цінні, як хороші робітники в фабриках і труднощі транспортні при русі на схід можуть ускладнити виїзд на захід. Кандидати на виїзд до Польщі мають повідомляти до місцевої міліції. В колах польських висунуто пропозицію б[у]

// S. 4

повідомляти до уповноважених польських, чий термін репатріації в місцевій міліції. Виходить мені ця пропозиція, щодо трактування всіх кандидатів, як громадян радянських є для влади радянських не до прийняття. В колах польських в Москві панує переконання, що на термін репатріації Польків з Сходу треба ще цілий рік. В Вільні умови для Польків дуже важкі щодо неприхильного ставлення Литвинів до Польків.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Ввечері в часі проєкції фільмів прийшло запрошення для През. Біерута, Прем'єра. Особки на конференції у Генераліссімуса Сталіна. Вручено проєкт угоди граничної. Патр. додаток №2.

Після короткої, близько 15 хвилин, як говорить особка, тривалої розмови відбулося прийняття, яке тривало до пізньої ночі.

10.VIII.1945r.

Вранці п. Президент познав мене з змістом угоди. Звернув увагу на наступні речі:

В Пруссії Східній проєкт цей відокремлює всю затоку разом з Ельбгою від вільного доступу до моря, щодо цього треба виступити з проханням про надання нам мисливства і права вільного сплаву під Пілавою. Президент вважав це за правильне. Надання нам частини пущи Біаловізької вважав за реальне поступовство від лінії Курзона на користь Польщі, натомість неясно виходило, чи друге поступовство є реальним поступовством, бо радше здавалося мені, що це є поступовство на користь повернення до лінії Курзона.

// S.5

* В тексті оригіналу викреслено літеру.

** Повтор є в тексті оригіналу.

*** Рядок машинописного тексту закінчується літерою "б", в наступному рядку написано повністю "бу".

**** В оригіналі автором закреслено слово, яке неможливо відтворити.

***** Так в оригіналі.

***** В оригіналі літера "P" вписана автором від руки.

***** В оригіналі слово "natychmiast", розміщене в кінці рядка, недописане, натомість, у наступному рядку машинопису дописано частину слова "miast".

Wreszcie zwróciłem uwagę, że t. zw. linia Curzona w Małopolsce Wschodniej jest w umowie niewyraźnie określona. Zaproponowałem wyjazd do Ambasady i odbycie konferencji z ekspertami.

Pan Prezydent zarządził zwołanie konferencji. W czasie konferencji w Ambasadzie okazało się, że nie ma mapki, o której mówi projekt umowy. Mapka ta została w Warszawie w żelaznej szafie premiera. Postanowiono zwrócić się do Narkomindela o wydanie duplikatu. Następnie w konferencji z premierem, Prezydentem, min. Modzelewskim i ambasadorem Raabem przedyskutowaliśmy umowę repatriacyjną.

Premier Morawski uważa, że projektowana umowa graniczna nie jest nowa, a powtórzeniem starej umowy, że nie można stawiać żadnych zasadniczych kwestii wobec tego faktu. W dyskusji nad umową repatriacyjną, zwróciłem uwagę, że zawierając teraz ostateczną umowę graniczną powinniśmy wystąpić o zwolnienie wszystkich obywateli polskich aresztowanych lub wywiezionych z Polski przez władze sowieckie. Premier Morawski wyjaśnia, że są trzy kategorie obywateli polskich. Pierwsza to są obywatele na terenie Ukrainy, Białorusi i Litwy tu umowa repatriacyjna obowiązuje, jak również tych, którzy znaleźli się w głąb terytorium Związku Sowieckiego. Druga kategoria to są eingedeutschte i jeńcy, Polacy z armii niemieckiej, co do których Związek Sowiecki nie robi trudności w sprawie ich powrotu. Trzecia kategoria, to są Akowcy i tutaj Związek Sowiecki miał przysłać zestawienie min. Radkiewiczowi, gdzie po przeglądnięciu mieliśmy wskazać, jakich ludzi należy wypuścić. Zwróciłem uwagę na to, min. Modzelewski i Amb.Raabe poparli to stanowisko, że jednak z chwilą ustania działań wojennych, wobec wydania amnestii na terenie Rosji Sowieckiej i wobec ostatecznego ustalania granic, należy jednak zażądać

// S.6

oddania tych obywateli polskich władzom polskim. Następnie zapytałem się, jak wygląda kwestia rekompensaty za mienie polskie pozostawione na wschód od linii Curzona. W dyskusji wyjaśniono, że w gruncie rzeczy ogranicza się ta sprawa do tych 2 ton dla ludności wiejskiej i 3 ton dla ludności miejskiej, które wolno* zabrać ze sobą. Wobec tego wystąpiłem jednak z kwestią rewindykacji mienia kulturalnego i ogólnie narodowego z tych terenów. Ambasador Raabe przedłożył w tej materii opracowanie min. Wycecha, które uznano za bardzo dobre i zarządzono przygotowanie projektu protokołu dodatkowego, ponieważ w dyskusji okazało się, że jest szereg rzeczy przyrzeczonych względnie załatwionych, ale nigdzie nie zaprotokulowanych**. Zgodzono** się na zasadę protokołu**** dodatkowego do umowy granicznej, w którym by te wszystkie rzeczy spisano i ujęto. Są wątpliwości co do zwolnienia aresztowanych w Polsce, gdyż jak wyjaśniano kilkakrotnie i za czasów ostatniego pobytu zwracano się o to, ale bezskutecznie. Byłem zdania, że należy w dalszym ciągu to czynić. Amb. Raabe przedłożył spis aresztowanych pow. sokołowskiego, chłopów z całej wsi o których należy natychmiast wystąpić. Na trudności natrafia się również w głównej komisji repatriacyjnej, która interpretuje umowę w ten sposób, że przewidziani w niej pełnomocnicy terenowi będą wyznaczeni na czas samej ewakuacji, a wnioski o repatriacji należy składać do miejscowej milicji wzg. NKWD. Najtrudniej przedstawia się sytuacja na terenie wileńszczyzny, gdzie Litwini przeciwni są wyjazdowi, gdyż np. miasto Wilno po ewakuacji okaże się pustym miastem. Postanowiono Litwinów zaprosić do Warszawy, a do Wilna wysłać przedstawiciela z autorytetem na rozmowy. Następne zebranie naznaczono na godz. 6.30.,

* В тексті "owlno".

** В тексті "zaprotokulowanych".

*** В тексті оригіналу слово починається з малої літери.

**** В тексті оригіналу "protokolu".

łącznie z ekspertami^{*}. Do tego czasu będzie przetłumaczone na polskie projekt umowy i duplikat z Narkomindiełu z mapą graniczną.

// **S.7**

Następnie zwiedziliśmy wystawę zdobyczy broni niemieckiej.

Ogłoszono propozycję kapitulacji Japonii. Rząd Japoński wystosował za pomocą rządu szwedzkiego i szwajcarskiego oświadczenie o gotow[no]ści Japonii przyjęcia ultimatum poczdamskiego. Oświadczył to również ambasadorowi sowieckiemu w Tokio oraz ogłosił w programach zagranicznych radiostacji^{**} tokijskiej. Z oświadczenia wynika, że przyjmując ultimatum Japonia pragnie uratować głowę Mikado. Oświadczenie kapitulacji^{***} nastąpiło dwa dni po zrzuconiu drugiej bomby atomowej, która, jak donoszą zmiotła z powierzchni ziemi 25 mil kwadratowy[eh] łącznie z ludźmi i zabudowaniami oraz w dwa dni po ogłoszenie, że Związek Sowiecki przystąpił do wojny z Japonią. Wojska sowieckie w ciągu dwóch dni posunęły się o 170 klm. na niektórych odcinkach w Mandżurii, nie napotykając na większy opór. Na innym odcinku, silnie ufortyfikowanym, fortyfikacje zostały przełamane przez wojska sowieckie.

Rząd francuski ogłosił swoje 7 punktów odnośnie wyniku konferencji poczdamskiej. M.in. jeden z punktów mówi o tym, że ~~xx~~^{****} Francja nie sprzeciwia się uznaniu administracji polskiej na terenach poniemieckich, jakkolwiek pragnie być obecna przy ostatecznym^{*****} ustalaniu powojennych granic^{*****} niemieckich.

O 6.30 odbyła się konferencja z ekspertami^{*****}. Poproszono ekspertów o skonfrontowanie mapy nadesłanej z Narkomindiełu z mapami polskimi.

W między czasie delegacja polska udała się na przedstawienia teatralne do trzech różnych teatrów.

Po teatrze przedyskutowano zagadnienia graniczne i ustalono wystąpić o powtórne widzenie się z Generalissimusem Stalinem celem wprowadzenia poprawek, w szczególności postanowiono wystąpić o przyznanie Polsce części Zagłębia Drohobyckiego

// **S.8**

i Stebnika z solami potasowymi. Następnie żądać jednak tam gdzie linia Curzona jest definitywnie określona biegu tej linii. Występując w Puszczy Białowieskiej o dalsze przyznanie Polsce całej puszczy. Wreszcie o przyznanie mierzei i wolnego dostępu do Bałtyku w Prusach Wschodnich oraz szeregu drobniejszych poprawek szczególnie związanych z komun[i]kacją i drogami wodnymi w Prusach Wschodnich.

11.VIII.1945.

Rano wyjazd do ambasady, telefonował Clark Kerr, proponując spotkanie. Zaproponowałem mu złożenie wizyty Prezydentowi, nie przyjmując jego zaproszenia indywidualnego dla siebie. Wyraził zgodę, prosząc o porozumienie się z Prezydentem. Naznaczona początkowo na 5, odbyła się o godz. 7.30 dekoracja ordenem Virtuti Militari i Grunwaldu ~~xxxx~~^{*****} generała Bułganina oraz gen. Antonowa Virtuti Militari. №3. *zal*^{*****}.

^{*} В тексті оригіналу "експерттами".

^{**} В тексті оригіналу "radiostaccji".

^{***} В тексті оригіналу "kapitulaccji".

^{****} В тексті оригіналу викреслено дві літери.

^{*****} В тексті оригіналу "ostateccznym".

^{*****} В слові "granic" викреслено одну зайву літеру "с" в кінці слова.

^{*****} В тексті оригіналу "експерттами".

^{*****} В тексті оригіналу автором викреслено чотири літери.

^{*****} Вписано автором від руки.

O godz. 9.30 konferencja u Komisarza Ludowego Mołotowa w obecności Wyszyńskiego i urzędnika Narkomindielu. Ze strony polskiej Prezydent Bierut, prem. Osóbka, Mikołajczyk, min.Minc i min.Modzelewski.

Przed konferencją odbyła się w Ambasadzie* konferencja delegacji polskiej, na której Prez. Bierut zakomunikował nam, że po naradzie z premierem postanowili nie wysuwać kwestii Drohobycza i Stebnika, licząc się z tym, że tego się nie uzyska, a popsuło by atmosferę rozmów. Oświadczyłem, że jakkolwiek nie sądzę by ustępstwa te można było uzyskać, nie widzę podstaw do wyciągania wniosków, że jeżeli między przyjaciółmi stawia się jakąś kwestię to **to**** zaraz ma pogorszyć atmosferę rozmów. Natomiast jeżeli panowie już tak postanowili, to jednak należy podtrzymać interpretację linii Curzona A w Małopolsce, gdyż schematycznie wytknięcie prostej linii na zachód od Rawy Ruskiej i na ws[c]hód od Przemysła jest nie-

// S.9.

korzystną interpretacją linii Curzona dla Polski, jak również należy podtrzymać linie*** Curzona na północy, gdzie wyciągnięcie**** prostej linii na mapie spycha nas na zachód od Linii Curzona, co było by sprzeczne***** z uchwałami Krymskimi. W Prusach Wschodnich oprócz żądania mierzei i przejścia przez wylot piławski należało by jednak linię pociągnąć 15–20 klm na północ i wtedy granica biegłaby linią rzeczek i moczarów, co stanowiłoby najbardziej naturalną granicę, zostawiając przy Polsce system kanałów, które w przeciwnym razie zostaną poodcinane. Poza tym należało by wprowadzić dodatkowo do protokołu punkty szczegółowe jako wytyczne do delimitacji granic.

Sprawę rewindykacji mienia kulturalnego i narodowego oraz poruszyć sprawę repatriacji Polaków z Rosji i aresztowanyc[h] w Polsce i internowanych w Rosji Polaków z okresu działania wojennego na terytorium RP.

Na konferencji u Mołotowa Prezydent zreferował projekty graniczne, a więc sprawę Chyrowa, Rawy Ruskiej, północnej linii Curzona, stawiając sprawę Prus Wschodnich z włączeniem ~~xxxxxxxxxxxxx~~***** wybrzuszenia pod Alenstein celem utrzymania przy Polsce spornego kanału Mazurskiego, oraz węzła kolejowego Knyszyna*****. Sprawa posunięcia całości na północ nie była poruszana.

W sprawie dostępu do morza wysunięto prawo swobodnego przejazdu przez cieśninę pod Piławą*****. W sprawie definicji linii Curzona Komisarz Mołotow stanął na stanowisku nie deklaracji Naczelnej Rady Alianckiej, określającej w grudniu 1919 r. linię demarkacyjną od dawnej granicy austriackiej do Grodna, ale na stanowisku depeszy lorda Curzona z 11 lipca 1920 r., przyznając, że jeżeli chodzi o północ, to ze względu

// S.10

* В тексті оригіналу наприкінці рядка автором надруковано слово "Ambasadzi", а в наступному рядку після переносу додруковано "dzie".

** Так в оригіналі.

*** В тексті оригіналу наприкінці рядка автор надрукував тільки дві літери "li", а в наступному рядку вже ціле слово "linie".

**** В тексті оригіналу слово не додруковане автором повністю в рядку і розірване "wyciągni", а в наступному рядку вже надруковано повністю слово "wyciągnięcie".

***** В оригіналі наприкінці рядка автором надруковано тільки перші дві літери слова "sp", а в наступному рядку надруковано слово sprzeczne".

***** В тексті оригіналу автором викреслене слово, яке не вдалося відтворити.

***** В оригіналі наприкінці рядка надруковано "Knysz", а після переносу "szyna". Наприкінці слова автором викреслено одну літеру.

***** В оригіналі "Piławą".

na Grodno, linia ta została wyprostowana w kierunku więcej zachodnim. Przyrzekł rozpatrzyć wnioski złożone na piśmie. w* sprawie Chyrowa i Rawy Ruskiej ustosunkowując się jednak negatywnie do nich, przyrzekł rozpatrzyć również sprawę północnego biegu linii Curzona, zastrzegając się jednak, że podbiegałaby ona wtedy zbyt daleko pod Grodno, podkreślając wzamian** za to dwa ustępstwa, które to Związek Sowiecki daje w Puszczy Białowieskiej i pod Krystynopolem. Co do projektów dotyczących Prus Wschodnich, odnosząc się negatywnie, przyrzekł rozpatrzyć sprawę, pozytywnie odnosząc się do kwestii wolnego spławu dla Polski przez cieśninę pilawską.

Min. Modzelewski przedłożył na piśmie postulaty polskie w sprawie rewindykacji mienia narodowego i kulturalnego. Przyrzeczono*** je rozpatrzyć. Następnie min. Modzelewski poruszył sprawę udziału Związku Patriotów przy opcji na rzecz obywatelstwa polskiego w terenie. Tutaj Komisarz Mołotow ustosunkował się negatywnie wychodząc z założenia, że wprowadzało by to czynnik agitacji i mogło prowadzić do nieporozumień. Następnie min. Modzelewski poruszył jeszcze sprawę przeszkód czynionych przez Litwinów przy wyjeżdżaniu Polaków do Polski. Na zakończenie Komisarz Mołotow**** zakomunikował, że po niedzieli chciałby jeszcze odbyć rozmowę z delegacją polską na temat spraw ekonomicznych. Chodzi tu prawdopodobnie o sprawy reparacji.

12.VIII.1945

Od godz. 12 do 5 pp. na defiladzie sportu i wychowania fizycznego.

o***** godz. 12 wieczorem zakomunikował Komisarz Mołotow, że są przeciwni rozpatrywaniu poprawek granicznych polskich, że raczej należy stanąć na stanowisku umowy podpisanej 6 lipca 1944 r. i nie wprowadzać***** żadnych poprawek. Jeżeli jednak strona polska podtrzymuje swoje propozycje, może je przedłożyć Marszałkowi Stalinowi przez Prez. Bieruta i Premiera Osóbkę natychmiast dziś wieczorem. Panowie ci udali się na konferencję.

13.VIII.1945

Rano zakomunikował mi Prezydent, że wyniki konferencji były negatywne. Ponieważ różne sąsiadujące z Polską republiki zgłosiły szereg poprawek i utracono ich argumenty, że sprawa jest przesądzona układem 6 lipca. Wobec***** tego nie przyjmuje się żadnych poprawek, a przyjętą już przez Komisarza Mołotowa w artykule I. poprawkę, że przesunięcia na korzyść Polski od linii Curzona 5–8 klm. Mołotow wycofał, oświadczając, że wymienione w tym paragrafie dwie poprawki na korzyść Polski w Puszczy Białowieskiej i pod Sokalem należy uważać za skonsumowanie możliwości dalszych poprawek. Dalsze ~~xxx~~***** poprawki przy wytyczaniu granicy mogą być conajwyżej 1–2 klm. tak więc np. granica pod Przemysłem nie może biec dalej jak 1–2 klm. na wschód od Przemyśla. Również poprawki w Prusach Wschodnich w rejonie Allenburga się nie przejmują, gdyż ~~xxxxxxx~~***** granica biegłaby wtedy zbyt blisko linii kolejowej. Sprawy wolnego dostępu do morza się nie kwestionuje, ale jest się przeciwnym włączaniu tej sprawy w umowę.

O godz. 14.30 wizyta grzecznościowa Ambasadora Brytyjskiego Kerra, który zaprasza Prez. Bieruta i 3 jego kolegów na środę na godz. 6. na drinka do siebie.

* В оригіналі речення розпочинається з малої літери.

** В оригіналі в кінці рядка надруковано "wzami", а в наступному рядку "mian".

*** В оригіналі з малої літери.

**** В оригіналі в кінці прізвища викреслено одну літеру.

***** В оригіналі з малої літери.

***** В оригіналі "wporwadzać".

***** В оригіналі слово розпочинається з малої літери.

***** В оригіналі викреслено три літери.

***** В оригіналі викреслено слово з восьми літер, яке не вдалося відтворити.

Po wizycie przedkładam propozycję odnośnie projektu umowy p.Prezydentowi i ekspertom. Prezydent go przyjmuje i poleca ekspertom go przygotować, w szczególności proponuję wykreślić ustęp z artykułu 1. “wg załączonej mapy”, gdyż mapa nie może przekreślać i być sprzeczna z ~~xxxx~~* brzmieniem treści artykułu. Albo więc słowa te zastąpi się zdaniem “Po linii

// S.12

załączonego protokołu”, albo też wymienić w punkcie “c” ustępstwa, które Polska czyni na zachód od północnego biegu linii Curzona. Ponieważ jest to nie wskazane, należałoby raczej polecić ekspertom opracowanie punktów które by w załączonym protokole stanowiły podstawę do ostatecznej delimitacji** granicy i nie dawały podstaw do nieporozumień w terenie w komisji delimitacyjnej. Wtedy, zamiast art. 1. i 2. może być tylko atr. jeden, mający opis linii granicznej łącznie z protokołem. Kwestia wolnego dostępu do morza, jeżeli nie może być wymieniona w umowie, to trzeba ~~xxxx~~ ~~xxxx~~*** ją pomieścić również w protokole do umowy. Wreszcie trzeba wyraźnie sprecyzować postanowienia południowej granicy określeniem wyraźnym, że granica biegnie od źródeł Sanu do oznaczonego punktu wzdłuż rzeki, a stamtąd odbiega na płn. biegn[i]e na wschód od Przemyśla. Eksperti mają przygotować poprawki do protokołu i ewentualnie spotkać się na konferencji z ekspertami sowieckimi celem przygotowania ściślejszej interpretacji linii granicznej.

Po południu o 7 do 8. konferencja z Premierem na temat reparacji.

14.VIII.45.

Wyjaśniono, że z powodu kończących się pertraktacji z Chińczykami żadnych rozmów nie będzie, jednak wieczorem około 9. Prez. Bierut pojechał, jak wyjaśniono na rozmowy do Ambasady z Warszawą. Poprzedniego dnia, o ile mi wiadomo odbywały się również długie, telefoniczne rozmowy z Warszawą. Sądzę jednak wobec przedłużenia się nieobecności p.Bieruta, Minca i Modzelewskiego, że odbywały się jakieś konferencje członków PPR.

15.VIII.45.

Przybył samolot z Warszawy, delegacja ma wracać dziś lub jutro.

// S.13

Wieczorem**** po przybyciu z teatru zakomunikował Prez. Bierut, że jest wyznacz[ona] konferencja u Mołotowa. O godz. 1 przyjęci zostaliśmy przez Mołotowa. /Patrz. załącznik Nr. 4/.

P.Mołotow wręczył projekt umowy w sprawie reparacji.

16.VIII.1945.

Rano, godz. 11 zebranie delegacji polskie[j] na mój wniosek na temat spraw granicznych i reparacyjnych. Postanowienie w sprawie podpisania umów w dniu dzisiejszym wieczorem /Patrz. załącznik Nr. 5/.

W nocy godz. 3. podpisanie umów na Kremlu /Patrz załącznik Nr.6./

17.VIII.45. godz. 14. Odlot do Warszawy.

// S.14.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie. HI/Akta Stanisława Mikołajczyka. – Sygn.49. – S.337–350. Машинопис.

* В оригіналі викреслено чотири літери.

** В оригіналі “deliminacji”.

*** В оригіналі автором викреслено два слова, які неможливо відтворити.

**** В оригіналі речення починається з малої літери.

**ПЕРЕКЛАД
[Щоденник]**

Москва IV

6.8.45 год 2 п.п. виїзд до Москви.

През. Берут, Прем. Осубка-Моравський, Віце-прем'єр Міколайчик, мін. Мінц¹ і експерти. Раабе² – кандидат на посла в Росії, Лебедев³.

7.8.1945.

10 год. Мінськ. Прем'єр білоруського уряду По[но]маренко⁴, Міністр закордонних справ Кісельов⁵. Делегація їхала до (текст нечитабельний). Обговорювали перебіг конференції у Сан-Франциско, п.Кісельов особливо наголошував на важливості входження Міколайчика до складу уряду і на значенні, яке цьому надають усі країни, а також Американська Полонія.

Запрошували на приїзд до Мінська.

Опісля обговорювали питання репатріації. По[но]маренко розповідав про те, як селяни зволікали зі справою репатріації, мотивуючи спершу весняними роботами, згодом сінокосами, сьогодні ж ті, що зголосилися на виїзд, як поглянуть на лан жита, знову не можуть наважитися на виїзд.

Інтелігенція, що не володіла приватною власністю, виїхала швидко.

¹ Мінц Хіларі (1905–1974) – відомий польський економіст. На початку Другої світової війни проживав у Львові. У грудні 1939 р. переїхав до Самарканда, де працював викладачем політекономії та історії ВКП(б) в Інституті народного господарства. У 1942–1943 рр. працював у польській редакції радіо в Саратові, згодом – у Москві. Співзасновник Союзу польських патріотів, співорганізатор I дивізії піхоти ім. Костюшка в СРСР. Після утворення Тимчасового уряду призначений міністром промисловості (31.12.1944), зберіг цю посаду в уряді національної єдності. Під час політичної кризи у Польщі у 1956 р. подав у відставку, залишившись до 1959 р. членом ЦК ПОРП (*Słownik biograficzny historii Polski*. T.2. Wrocław–Warszawa–Kraków, 2005. S.982–983).

² Раабе Генріх (1882–1951) – відомий польський зоолог, політичний діяч. Напередодні Другої світової війни оселився у Львові, де з 1 вересня 1939 р. працював професором зоології у Львівському університеті. Після захоплення Львова німецькими військами у 1941 р. переховувався в місті, працюючи в кооперативі “Львівський дезінфектор” (*Lwowski Dezynfektor*). 1 серпня 1944 р. на запрошення Польського комітету національного визволення переїхав до Любліна, де очолив Відділ вищої освіти міністерства освіти. Ініціатор створення і перший ректор університету в Любліні (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej*). З 1 вересня 1945 р. по 30 вересня 1946 р. виконував обов'язки ректора й одночасно був надзвичайним та повноважним послом Польщі в СРСР. Завдяки його діяльності на посаді посла, до Польщі повернулися тисячі раніше депортованих поляків, серед яких близько 20000 сиріт шкільного віку (*Polski Słownik Biograficzny*. Z.122. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1986. S.533–535).

³ Лебедев Віктор Захарович (1900–1968) – радянський дипломат. У 1940–1941рр. радник політичного представництва СРСР в Югославії, 1941–1943 – заступник завідувача Міжнародним відділом Радянського інформаційного бюро, протягом 1943–1945 рр. – надзвичайний і повноважний посол СРСР при Союзних урядах у Лондоні, при урядах Югославії, Бельгії, Люксембурга, Нідерландів, Норвегії у Лондоні. У 1945–1951 рр. – надзвичайний і повноважний посол СРСР у Польщі (*Дипломатический словарь*. В 3-х т. / под ред. А.А.Громыко. Москва, 1971. Т.2. С.172).

⁴ С.Міколайчик згадує прізвище Помаренко (Pomareńko) – йдеться про Пономаренка Пантелеймона Кіндратовича (1902–1984), радянського військового і дипломата. У роки німецько-радянської війни був членом військових рад фронтів, начальником Центрального штабу партизанського руху в 1942–1944 рр. У 1944–1948 рр. – голова Ради народних комісарів (з 1946 – Ради Міністрів) БРСР (*Дипломатический словарь*. С.544).

⁵ Кісельов Кузьма Венедиктович (1903–1977) – білоруський радянський діяч, дипломат. У роки німецько-радянської війни директор медичного видавництва у Москві, голова Ульяновського обласного виконавчого комітету, у 1943–1944рр. – перший заступник голови Ради народних комісарів Білоруської РСР. У 1944–1958рр. – перший заступник голови РНК і міністр закордонних справ БРСР (*Дипломатический словарь*. С.54).

Міністр закордонних справ зазначив, що 110 тисяч господарств зареєструвалися на виїзд до Польщі. Сподіваються на репатріацію з Польщі 250 тис. білорусів. Нарікав, що загони АК і НСЗ¹, провоковані пропагандою з Лондона, не визнаючи Тимчасового уряду, вбивають білорусів. Сказав, що перешле їхній меморіал, особливо з території Сем'ятич і білостоцького повіту.

Президент Берут зазначає, що подібні випадки були можливі ще три місяці тому, але не зараз.

Після цього міністр закордонних справ Білорусі запропонував відкрити три консульства в Польщі взамін за консульства у Білорусі².

Під час розмов представники Білорусі проявляли велику державницьку і національну самостійність. Так, на зауваження, що загальна умова була підписана з Радянською Росією, зазначали, що така репатріаційна угода повинна була бути передусім укладена з ними³, оскільки вони мають власне законодавство і спрощену систему, на відміну від московської процедури, яка буде тривалою та бюрократичною.

Про слабку поінформованість нашого уряду і міністерства закордонних справ свідчить такий факт: після підписання угоди про створення уряду національної єдності у Москві світові телеграфні агентства поширили новину, що представники цього уряду негайно виїдуть на конференцію в Сан-Франциско, яка навіть очікувала на них. Опісля Польщі було зарезервовано місце для підпису під статутом Об'єднаних націй. Коли білоруський прем'єр говорив про це, підкреслюючи, що необхідно звернутися з листом, вимагаючи складення підпису і сформувати делегацію до Лондона, ми слухали про це як про сенсацію, а не про відому нам подію.

8.VIII.1945 р.

Год. 13.30. Приїзд на Білоруський вокзал. На вокзалі нас вітали народний комісар Молотов, його заступник Вишинський⁴, представники дипломатичного корпусу, представники Китаю, Франції, Великої Британії, Сполучених Штатів, інших держав та представники Союзу Патріотів.

¹ Народові Збройні Сили (Narodowe Siły Zbrojne) – польська військово-політична організація Народової партії, що діяла під час Другої світової війни у Польщі. Третя за чисельністю військово-політична формація після Армії Крайової та Батальйонів хлопських. За різними даними, їх чисельність становила 80–100 тисяч чоловік (Режим доступу: http://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowe_Si%C5%82y_Zbrojne).

² Постановою Ради Народних Комісарів СРСР від 6 липня 1945 р. у Польщі було відкрито три радянські консульства – у Познані, Кракові, Гданську. Відповідно, в СРСР почали функціонувати три польські консульства – у Києві, Мінську, Вільносі (Документи и материалы по истории советско-польских отношений. Т.8. Москва, 1974. С.471).

³ 9 вересня 1944 р. Польський Комітет Національного Визволення підписав угоди з урядом Білоруської РСР та Української РСР про переселення поляків з територій цих республік до Польщі, а білорусів й українців – відповідно з Польщі до цих радянських республік. 22 вересня аналогічна угода була укладена між ПКНВ і урядом Литовської РСР. В цих угодах йшлося про “добровільне” переселення. Проте, як показали події, принципу добровільності ані польська, ані радянська сторони не дотримувалися. Згодом, 6 липня 1945 р., між урядом національної єдності Республіки Польща та урядом СРСР було підписано угоду про право поляків, що проживали в СРСР, виїхати до Польщі, а росіян, українців, русинів, білорусів та литовців – переселитися до СРСР (*Зашикільняк Л.О., Крикун М.Г.* Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. С.536; Документи и материалы по истории советско-польских отношений. С.213–219, 467–470).

⁴ Вишинський А.Я. (1883–1954) – радянський дипломат. Надзвичайний і повноважний посол СРСР, з 1940 р. перебував на дипломатичній службі. У 1940–1946 рр. – перший заступник народного комісара закордонних справ СРСР. Брав участь у Кримській та Потсдамській конференціях, в московських нарадах міністрів закордонних справ СРСР, Великої Британії, США (1943, 1945), а також низці міжнародних конференцій під час Другої світової війни (Дипломатический словарь. В 3-х т. / под ред. А.А.Громыко. Москва, 1971. Т.1. С.357–358).

Настав час від'їзду членів делегації до вілли під Москвою, експертів – до готелю “Національ”.

З найновіших подій є звістка про інтерв'ю Трумена, який повідомив про скинення першої атомної бомби на Токіо¹. Американські пілоти скинули бомбу на Токіо, але не змогли спостерігати результатів вибуху. Сила її вибуху мала б бути в 2 тисячі разів більшою від найсильнішої британської бомби, що використовувалась під час цієї війни. Виробництво цих бомб у Сполучених Штатах налагоджене у великих масштабах і над їх створенням працює 120 тисяч робітників. Не бажаючи застосовувати цієї бомби, президент Трумен, покликаючись на ультиматум Потсдамської конференції, ще раз закликав японський народ до капітуляції. Правдоподібно, японський уряд засідає з цього приводу.

Вчора, після реорганізації уряду, до Москви на переговори прибула китайська делегація. Зважаючи на зайнятість представників Радянського Союзу, польська делегація, на прибуття якої очікували в понеділок, а вона прибула в середу, сподівається на швидкий темп переговорів і менше часу для дискусій.

9. VIII. 1945.

Ранок. Звістка про початок радянсько-японської війни. Вважають, що війна буде тяжкою і може протривати деякий час. Особисто я переконаний, що Японія підпише капітуляцію навіть на умовах, узгоджених у Криму, хіба би військо і японська промисловість в Маньчжурії проявили настільки велику самостійність, що всупереч тому, що Мікадо² здався, продовжували б боротьбу³.

Вїзд до посольства. Немає жодної інформації про термін конференції. Зі слів п. Бєрута можна зробити висновок, що з огляду на прибуття польської делегації в середу, замість понеділка, зараз треба буде почекати. В ході розмови з мін. Мінцом та мін. Модзелевським⁴ я питав їх, чи не можна розпочати переговори на нижчих щаблях, як то зазвичай відбувається, аби розмови на найвищому рівні стали їх підсумуванням. Мені пояснили, що тут доки не приймуть рішення на найвищому рівні, на нижчих щаблях ніхто не вестиме розмов.

У посольстві я запитав пана амбасадора Раабе про долю тих 16 засуджених, чотиримісячний термін для яких закінчився. Він відповів, що нічого не знає, що його запитували про це з Варшави і що довідається про це. Я попросив його одразу поінформувати мене про результат. Хтось інший мені говорив у посольстві, що кілька

¹ Перша атомна бомба була скинута 6 серпня 1945 р. на Хіросіму, а 9 серпня – на Нагасакі (*Дюрозель Ж.-Б.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ, 1995. С.363).

² Мікадо (яп. 帝(御門), “высокие ворота”) – титул для позначення верховного світського правителя Японії. Терміном позначали не тільки самого монарха, а й його дім, двір, і навіть державу. Сьогодні цей термін в Японії не використовується, оскільки він виключений з офіційних документів (Словник української мови: в 11-ти т. Т.4 / під ред. А.Бурячок, П.Доценко. Київ, 1973. С.732).

³ На початку війни Японія володіла численною армією, оснащеною сучасною технікою і добре забезпеченою. Маньчжурська армія налічувала 800 тис. чол., китайська армія – 1 млн., і власне японська – 1 млн. 150 тис. осіб (*Дюрозель Ж.-Б.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ, 1995. С.362).

⁴ Модзелевський Зигмунд (1900–1954) – діяч робітничого руху, дипломат. З жовтня 1939 до травня 1943 р. працював у Москві у видавництві зарубіжної літератури. Співзасновник Союзу польських патріотів та I дивізії піхоти ім. Костюшка в СРСР. 2 січня 1945 р. призначений послом Польщі в СРСР. З 28 червня 1945 р. віце-міністр закордонних справ. Член польської делегації на Потсдамській конференції, учасник Паризької мирної конференції (29 липня–15 жовтня 1946 р.). У 1947–1951 рр. – міністр закордонних справ Польщі. З 1951 – ректор Інституту суспільних наук при ЦК ПОП (Polski Słownik Biograficzny. Z.90. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1976. S.552–553).

днів тому випадково бачив п.Стипулковського¹, з чого можна зробити висновок, що і Межва² також є на свободі.

Оголошення війни японцям, як припускають, може продовжити термін репатріації поляків з Росії. Зрештою, поляків тут цінують як добрих працівників на фабриках, і транспортні ускладнення при руху на схід можуть перешкодити виїзду на захід. Кандидати на виїзд до Польщі повинні зголошуватися до місцевої міліції. У польських колах пропонують, аби заяви подавати до рук уповноважених поляків, які б їх реєстрували у місцевій міліції. Мені здається, що ця пропозиція, з огляду на те, що усі кандидати вважаються радянськими громадянами, для радянської влади є непринятною. В польських колах у Москві переконані, що для репатріації поляків зі Сходу потрібен ще цілий рік. У Вільнюсі умови для поляків дуже тяжкі з огляду на неприхильне ставлення до них литовців.

Ввечері під час показу фільмів прийшло запрошення для през. Берута і прем. Осубки на конференцію у генералісімуса Сталіна. Вручено проект угоди про кордон (див. додаток № 2).

Після короткої, близько 15 хвилин, як стверджує Осубка, розмови відбувся прийом, який затягнувся до пізньої ночі.

10.VIII.1945 р.

Вранці п. Президент ознайомив мене зі змістом угоди. Я відразу ж звернув увагу на такі речі:

У Східній Пруссії цей проект відтинає від вільного доступу до моря цілу затоку разом з Ельблонгом, з огляду на це, необхідно домагатися признання для нас коси і права вільного сплаву під Пілавою. Пан Президент погодився з цим. Приділення нам частини Біловезької пущі я визнав за очевидний відступ від лінії Керзона на користь Польщі, натомість, було незрозумілим, чи друга поступка насправді є поступкою, оскільки мені здавалося, що це поступка на предмет повернення до лінії Керзона.

Нарешті, я звернув увагу на те, що так звана лінія Керзона у Східній Малопольщі в угоді окреслена нечітко. Я запропонував поїхати до посольства і провести нараду з експертами.

Пан Президент наказав скликати нараду. Під час конференції у посольстві з'ясувалося, що немає карти, про яку йдеться у проекті угоди. Ця карта залишилась у Варшаві у сейфі прем'єра. Вирішено звернутися до Наркому закордонних справ з проханням видати копію. Опісля у розмові з прем'єром, президентом, мін. Модзелевським і послом Раабе ми обговорили репатріаційну умову.

¹ Стипулковський Збігнев (1904–1979) – польський політик, адвокат. Активний діяч польського підпілля в роки Другої світової війни, співзасновник Народових Сил Збройних, боровся в лавах Армії Крайової. 28 березня 1945 р., під час переговорів щодо виконання АК рішень Ялтинської конференції, був заарештований у Польщі НКВД і вивезений до Москви на Луб'янку. На показовому “процесі 16” засуджений до чотиримісячного ув'язнення. Після звільнення у серпні 1945 р. повернувся до Польщі, але, намагаючись уникнути повторного арешту, виїхав до Німеччини, звідти до Італії, згодом – до Великої Британії, де й помер 1979 р. у Лондоні (Режим доступу: http://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Stypu%C5%82kowski).

² Межва Станіслав (1905–1985) – польський політик, діяч Стронніцтва Людового, учасник польського підпілля, адвокат. У 1940 р. увійшов до складу Краківського міжпартійного комітету від СЛ. 28 березня 1945 р. під час переговорів щодо виконання АК рішень Ялтинської конференції був заарештований НКВД і вивезений до Москви на Луб'янку. Під час показового “процесу 16” засуджений до чотиримісячного ув'язнення. Після звільнення у серпні 1945 р. повернувся до Польщі. У 1947 р. вдруге заарештований і засуджений до десяти років ув'язнення, яке зменшено у зв'язку з амністією до семи років. Звільнений у 1953. У 1956–1975 рр. працював адвокатом у Кракові (Słownik biograficzny historii Polski. T.2. Wrocław-Warszawa-Kraków, 2005. S.965–966).

Прем'єр [Е.Осубка-]Моравський вважає, що запропонована угода щодо кордону не нова, вона є повторенням старої, і що не можна ставити жодних принципових питань щодо цього факту. Під час дискусії з приводу репатріаційної угоди я зауважив, що, укладаючи остаточний варіант угоди про кордон, ми повинні зажадати звільнення усіх польських громадян, заарештованих чи вивезених з Польщі радянською владою. Прем'єр [Е.Осубка-]Моравський пояснює, що є три категорії польських громадян. Перші – громадяни на території України, Білорусі та Литви, що підпадають під дію репатріаційної угоди, а також ті, що опинилися вглибині Радянського Союзу. Друга категорія – онімечені (eingedeutsch) та військовополонені, поляки з німецької армії, щодо повернення яких Радянський Союз не створює перешкод. Третя категорія – АКівці, і тут Радянський Союз повинен був надіслати списки мін. Радкевічові, після перегляду яких ми мали вказати, яких людей треба випустити. Я звернув увагу на те, а мін. Модзелевський і посол Раабе підтримали цю позицію, що після закінчення воєнних дій, зважаючи на амністію в Радянському Союзі й остаточне встановлення кордонів, необхідно вимагати видачі цих громадян Польщі польській владі. Потім я запитав, як виглядає справа компенсації за польське майно, що залишилося на схід від лінії Керзона. В ході дискусії з'ясувалося, що ця справа, по суті, обмежується двома тоннами для людей з сільської місцевості і трьома – для жителів міста, які можна взяти з собою. З огляду на це, я виступив з пропозицією порушити питання про повернення з тих територій культурних і загальнонаціональних цінностей. Посол Раабе згадав з цього приводу про напрацювання мін. Вицеца¹, яке визнане достатньо прийнятним, і запропоновано підготувати проект додаткового протоколу, оскільки, як з'ясувалося, є низка питань певною мірою вирішених, але ніде не запротоколованих. Взято за основу додатковий протокол до угоди про кордон, в якому усі ці питання належало взяти до уваги і прописати. Є сумніви стосовно звільнення заарештованих у Польщі, оскільки це вже неодноразово з'ясовувалося і під час останнього перебування зверталися з приводу цього, але безрезультатно. Я вважав, що треба і надалі це робити. Посол Раабе надав список заарештованих Соколовського повіту, селян з цілого села, про звільнення яких належить негайно клопотати. З труднощами зіткнулися і в головній репатріаційній комісії, яка інтерпретує угоду таким чином, що передбачені уповноважені на територіях будуть призначені лише на час проведення евакуації, а заяви про репатріацію подаватимуться до місцевої міліції або НКВД. Найважчою виглядає ситуація на території Віленщини, де литовці противляться виїзду, оскільки, наприклад, місто Вільнюс після евакуації залишиться порожнім. Вирішено запросити литовців до Варшави, а до Вільнюса відправити на перемовини авторитетного представника. Наступна зустріч, разом з експертами, призначена на 6.30. До того часу перекладуть польською мовою проект угоди та дублікат з Наркому закордонних справ з картою кордону.

Потім відвідали виставку захопленої німецької зброї.

Оголошено пропозиції капітуляції Японії. Японський уряд з допомогою шведського та швейцарського урядів оголосив про готовність Японії прийняти потсдамський ультиматум. Заявив про це також радянському амбасадорові в Токіо і сповістив про це через закордонні програми токійської радіостанції. Як впливає з заяви, Японія, приймаючи ультиматум, прагне врятувати Мікадо. Оголошення капітуляції відбулося через два дні після скинення другої атомної бомби, яка, за свідченнями, знесла з поверхні землі 25 квадратних миль

¹ Вицех Чеслав (1899–1977) – учитель, польський політичний діяч. У 1941–1945рр. виконував функції директора департаменту освіти і культури Делегатури уряду в краї, учасник Варшавського повстання. У 1945 р. – міністр освіти Тимчасового уряду національної єдності. З 1945 р. – член Польського Стронніцтва Людового (Słownik biograficzny historii Polski. T.2. Wrocław-Warszawa-Kraków, 2005. S.1678–1679).

разом з людьми і будівлями, а також через два дні після вступу Радянського Союзу у війну проти Японії. Радянські війська, не зустрічаючи відчутного опору, на деяких відтинках в Маньчжурії за два дні просунулися на 170 км. На іншому, більш укріпленому відтинку, радянські війська зруйнували фортифікації.

Французький уряд оголосив свої сім пунктів щодо результатів потсдамської конференції. В одному з пунктів, між іншим, сказано, що Франція не проти визнати польську адміністрацію на понімецьких територіях, оскільки хоче бути присутньою при остаточному встановленні післявоєнних німецьких кордонів.

О 6.30 відбулася зустріч з експертами. Попросили експертів про співставлення карти, надісланої з Наркому закордонних справ, з польськими картами.

У перерві польська делегація відвідала театральні вистави у трьох різних театрах.

Після театру обговорено питання кордонів і вирішено просити повторної зустрічі з генералісімусом Сталіним з метою внесення поправок, особливо вирішено домагатися приділення Польщі частини Дрогобицької улоговини і Стебника з калійними солями. Також вимагати, там де лінія Керзона є остаточно визначена, змінити напрям цієї лінії. Щодо Біловезької Пущі – наполягати на передачі Польщі цілої Пущі. Нарешті, про визнання коси та вільного доступу до Балтійського моря у Східній Пруссії, а також низки дрібніших поправок, особливо пов'язаних з комунікацією і водними шляхами у Східній Пруссії.

11.VIII.1945.

Зранку виїзд до посольства, телефонував Кларк Керр¹, пропонуючи зустріч. Я порадив йому відвідати Президента, не приймаючи запрошення індивідуально для себе. Погодився, попросивши про порозуміння з президентом. Нагородження орденом Віртуті Мілітарі і орденом Грюнвальдської битви генерала Булганіна і орденом Віртуті Мілітарі генерала Антонова, призначене спершу на 5, відбулося о 7.30.

О 9.30 зустріч у Народного Комісара Молотова в присутності Вишинського і чиновника з Народного комісаріату закордонних справ. З польської сторони присутні през. Берут, прем. Осубка, Миколайчик, мін. Мінц і мін. Модзелевський.

Перед зустріччю польська делегація провела нараду у посольстві, під час якої президент Берут повідомив нас, що після розмови з прем'єром вирішили не порушувати питання Дрогобича та Стебника, зважаючи на те, що досягнути успіху не вдасться, а тільки погіршить атмосферу розмови. Я сказав, що хоча я не думаю, що можна було б домогтися поступок, все ж не бачу підстав для висновків, що якщо між приятелями ставиться якесь питання, то це неодмінно повинно погіршити атмосферу розмови. Якщо ж панове так вирішили, то необхідно отримати інтерпретацію лінії Керзона А у Малопольщі, оскільки схематичне накреслення прямої лінії на захід від Рави-Руської і на схід від Перемишля не є вигідною інтерпретацією лінії Керзона для Польщі, також треба уточнити лінію Керзона на півночі, де накреслення прямої лінії на карті відкидає нас на захід від лінії Керзона, що суперечило б кримським домовленостям. У Східній Пруссії, крім вимоги коси і доступу до плавської протоки, вартувало б спрямувати лінію на північ на 15–20 км, тоді б кордон пролягав уздовж річок і боліт, що було б найбільш природним кордоном, залишаючи на боці Польщі систему каналів, які в іншому випадку будуть відрізані. Крім цього, вартувало б додатково внести до протоколу спеціальні пункти як основоположні принципи до делімітації кордонів.

Порушити питання про повернення культурного і національного майна, про репатріацію поляків з Росії, а також поляків, заарештованих під час війни на території Польщі та інтернованих у Росії.

¹ Кларк-Керр Арчібальд (1882–1951) – англійський дипломат. У 1938–1942 рр. – посол Великої Британії в Китаї, в 1942–1946рр. – посол Великої Британії в СРСР (Дипломатический словарь. Т.2. С.48).

На зустрічі у Молотова Президент коротко виклав проекти кордону, зокрема справу Хирова, Рави-Руської, північної частини лінії Керзона, поставив питання Східної Пруссії з включенням виступу під Аленштайном з метою збереження для Польщі спірного Мазурського каналу, а також залізничного вузла Книшин. Питання зміщення кордону на північ не обговорювалося.

У справі доступу до моря висунуто питання вільного пересування протокою під Пілавою. У питанні визначення лінії Керзона комісар Молотов взяв за основу не декларацію Найвищої Ради Альянтів¹, яка у грудні 1919 року накреслила демаркаційну лінію від давнього австрійського кордону до Гродна, а зміст телеграми лорда Керзона від 11 липня 1920 року², визнавши, що коли йдеться про північ, то, з огляду на Гродно, ця лінія була вирівняна в західнішому напрямку.

Пообіцяв розглянути наші письмові пропозиції у справі Хирова і Рави-Руської. Ставлячись до них доволі негативно, все ж пообіцяв розглянути питання пролягання північного відтинку лінії Керзона, наголошуючи на тому, що вона проходила б занадто далеко під Гродно, водночас підкреслив ті дві поступки, на які пішов Радянський Союз у Біловезькій Пущі і під Кристинополем. Негативно ставлячись до проектів, пов'язаних зі Східною Пруссією, пообіцяв розглянути цю справу, позитивно поставившись до питання вільного судноплавства для Польщі пілавською протокою.

Мін. Модзелевський у письмовій формі представив польські принципи повернення національних і культурних цінностей. Обіцяно їх розглянути. Потім мін. Модзелевський порушив справу участі Союзу Патріотів в агітації щодо отримання польського громадянства на цих теренах. Комісар Молотов поставився до цього негативно, вважаючи, що це створювало б фактор агітації і могло б призвести до непорозумінь. Згодом мін. Модзелевський порушив також питання перешкод, створюваних литовцями при виїзді поляків до Польщі. На завершення комісар Молотов заявив, що через тиждень хотів би ще раз зустрітися з польською делегацією для обговорення економічних питань. Ймовірно, йдеться про репарації.

12.VIII.1945 р.

З 12 до 17 год. на показі досягнень спорту і фізичного виховання.

О 12 вечора комісар Молотов повідомив, що не погоджуються розглядати корективи щодо польських кордонів, що краще зупинитися на положеннях угоди, підписаної 6 липня 1945 року, і не робити жодних поправок. Втім, якщо польська сторона наполягає на своїх пропозиціях, то може представити їх маршалу Сталіну через президента Берута і прем'єра Осубку вже сьогодні ввечері. Ці панове пішли на зустріч.

13.VIII.1945

Вранці Президент повідомив, що результати зустрічі були негативними. Оскільки сусідні з Польщею радянські республіки задекларували низку поправок, які було відкинуто, бо справа вирішена угодою від 6 липня, жодних поправок вже не прий-

¹ "Лінія Керзона" – умовна назва лінії, рекомендованої 8 грудня 1919 р. Найвищою Радою Альянтів як східний кордон Польщі; пролягала через Гродно–Ялівку–Немирів–Брест–Дорогуськ–Устилуг–на схід від Грубешова–через Крилов і далі на захід від Рави-Руської, на схід від Перемишля і до Карпат. 12 липня 1920 р. британський міністр закордонних справ лорд Керзон звернувся до радянського уряду з вимогою зупинити наступ більшовицьких військ по лінії, прийнятій Найвищою Радою у грудні 1919 р. Відтоді ця лінія відома як "лінія Керзона" (Дипломатический словарь. Т.2. С.46–47).

² У ноті британського міністра закордонних справ Керзона до радянського уряду від 1 липня 1920 р. пропонується, щоб кордон проходив наступним чином: Гродно–Ялівка–Немирів–Брест–Литовськ–Дорогуськ–Устилуг–східніше Грубешова через Крилов і далі на захід від Рави-Руської, східніше від Перемишля і до Карпат; на північ від Гродно кордон з литовцями пролягає вздовж залізної дороги Гродно–Вільно і потім на Двинськ. У Східній Галичині обидві сторони залишаються на лінії, зайнятій ними на момент підписання перемир'я (Документи внешней политики СССР. Т.3: 1 июля 1920 г.–18 марта 1921 г. Москва, 1959. С.54).

мається, а прийняту комісією Молотова в статті 1 поправку щодо зміщення лінії Керзона на 5–8 км на користь Польщі комісар анулював, заявивши, що згадані у тому параграфі дві поправки на користь Польщі у Біловезькій Пущі і під Сокалем треба вважати використаними можливостями подальших поправок. Додаткові поправки при визначенні кордону можуть бути щонайбільше на 1–2 км. Наприклад, кордон під Перемишлем не може проходити далі, ніж 1–2 км на схід від Перемишля. Аналогічно не приймаються поправки у Східній Пруссії в районі Алленберга, бо в такому випадку кордон був би занадто близько до залізничної колії. До питання вільного доступу до моря зауважень немає, але є небажання включати це до угоди.

О 14.30 візит ввічливості британського посла Керра, який запрошує до себе президента Берута і трьох його колег у середу на 6 вечора.

Після візиту подаю пропозицію щодо проекту угоди п. Президенту і експертам. Президент її приймає і доручає експертам підготувати проект, зокрема, я пропоную вилучити з пункту 1 словосполучення “згідно з доданою картою”, оскільки карта не може перекреслювати зміст статті чи суперечити йому. Або ж замінити ці слова реченням “згідно з долученим протоколом”, або також згадати в пункті “с” поступки, які Польща здійснює на захід від північного відтинку лінії Керзона. Оскільки це не вказано, вартувало б доручити експертам опрацювати пункти, які б у додатковому протоколі стали основою для остаточної делімітації кордону і не давали підстав для непорозумінь делімітаційній комісії на місцевості. Тоді, замість пунктів 1 і 2, може бути тільки один пункт з описом лінії кордону та протокол. Питання вільного доступу до моря, якщо не може бути згадане в угоді, треба внести до додаткового протоколу угоди. Нарешті, необхідно уточнити проходження південної частини кордону чітким визначенням, що кордон проходить від витоків Сяну до означеного пункту вздовж ріки, а звідти відхиляється на північ, проходячи на схід від Перемишля. Експерти повинні підготувати поправки до протоколу і при потребі зустрітися на конференції з радянськими експертами для підготовки детальнішої інтерпретації кордону.

Після обіду від 7 до 8 зустріч з прем'єром щодо репарацій.

14.VIII.1945р.

З'ясувалося, що переговори не відбудуться через завершальні перемовини з китайцями. Але ввечері близько 9 президент Берут, як з'ясувалося, поїхав до посольства на розмову з Варшавою. Напередодні, наскільки мені відомо, також відбувалися тривалі телефонні розмови з Варшавою. Думаю, що, з огляду на довгу відсутність п.Берута, Мінца та Модзелевського, відбувалися наради членів ППР.

15.VIII.1945р.

Прибув літак з Варшави, делегація повинна повертатися сьогодні або завтра. Ввечері, приїхавши з театру, президент Берут повідомив, що призначена зустріч у Молотова. О 1 ночі нас прийняв Молотов (див. дод. №4).

П.Молотов вручив проект угоди про репарації.

16.VIII.1945р.

Вранці, об 11 год. я ініціював збори польської делегації, аби розглянути питання про кордон та репарації. Рішення у справі підписання договорів сьогодні ввечері (див. дод. №5).

О 3 год. ночі підписання договорів у Кремлі (див. дод. №6).

17.VIII.1945р.

О 14 год. виліт до Варшави.